

ASKELOADDEN

av Nils Faarlund

Undersøkelsene av friluftslivets tradisjoner utenlands og i Norge de siste hundre år har ført frem til kilder som avdekker friluftslivets "Sturm-und-Drang" år og den tidlige "manndommen" - perioden mellom verdenskrigene. Det har imidlertid vist seg vanskelig å komme frem til et entydig bilde som opphever et stadig økende press på friluftslivets egenart fra idrett, turisme, massemedier og utstyrsinteressene. Ved å gå inn i friluftslivets "pubertet", "barndom" og vilkårene rundt "fødselen", ser det ut til at vi kan komme frem til en mer varig avklaring. Det viser seg da at Norge står i en særstilling når det gjelder det tradisjonelle friluftslivets fødsel. På grunn av at landet ikke hadde noen etablert identitet og status i Europa før attenhundretallet, kom det til en forsert utvikling av "det norske" i løpet av det påfølgende hundreåret.

Norsk friluftsliv er ikke enestående i Europa eller i Norden. Vi har imidlertid en ualmindelig markant utvikling som gjør det mulig å identifisere verdier og egenart i et skarpt fokusert bilde.

Klimaskifte for tradisjonsforskning

På norsk er friluftsliv et varmt ord. De forskjelligste interesser forsøker å definere seg inn under denne salgsfremmende betegnelsen. Enhver som prøver seg på en grenseoppgang for friluftsliv som begrep, merker da også snart at de som blir satt utenfor, slår tilbake.

De mest pregnante uttrykkene for friluftslivets egenart som innslag i vår kultur har vi fra tiden rundt århundreskiftet. "De harde tredveåra", krigens tid og "gjenreisningen" kvalte slett ikke møtet med fri natur. Men det er tydelig at en klargjøring av friluftslivets vesen hverken var særlig påkrevet eller noen prioritert virksomhet på den tid. Resultatet er at vi i sytti- og åttiårene stadig må begynne mer eller mindre på bar bakke når vi skal slå fast det tradisjonelle, norske friluftslivets egenart.

I slutten av sekstiårene og i begynnelsen av syttiårene var det en grønn oppvåkning i Norge. På den tid var det mulig å fremme et friluftsliv der opplevelsen av arketypisk eller fri natur ble forstått som en egenverdi. Slik opplevelse hadde verdi i seg selv, samtidig som den dypere naturkjennskap ga grobunn for en levemåte som føyde seg etter den frie naturs egenart.

Når vi undersøker det norske friluftslivets røtter, kommer vi snart til kunstnere og forskere som utmerket seg i samtiden. I syttiårenes samfunnskritiske miljø sto referanser til samfunnseliter lavt i kurs som referanse for bedring i levemåte. Resultatet var at tradisjon kom til å spille en beskjedne rolle i utredningen av friluftslivets egenart.

De siste syv til åtte år har vi hatt en kraftig dreining i samfunnsklimaet. Mens sammenhengen mellom økonomisk vekst og naturøding var vel forstått og utbredt for ti år siden, måtte vi i Norge høsten 1985 gå til valg uten alternativ til vekstpolitikken.

Denne utviklingen har imidlertid ført til en ny polarisering, kanskje først og fremst synliggjort i kunsten. Som i den dype, romantiske kulturepoken fra slutten av det syttende og langt inn i det attende århundre, fokuseres interessen igjen på sammenheng, helhet og opprinnelighet.

Med tidens dystre fremtidsutsikter blir tradisjon og røtter på nytt viktig. En forskning som ikke har kunnet lite på offentlig finansiering, men som måtte gå hånd i hånd med vegledningsarbeid i friluftsliv, må selvsagt prioritere sterkt i valget av arbeidsoppgaver. Mulighetene er nå gitt for å videreføre undersøkelsen av friluftslivet som særmerket innslag i norsk kultur ut fra attenhundretallets europeiske kulturutvikling.

Nansen tiltrekker seg oppmerksomheten

Nansens skikkelse trekker straks til seg oppmerksomheten når man tar for seg norsk friluftslivstradisjon. Internasjonalt utmerket han seg i lendet - først og fremst med Grønlandsferden i 1888. Samtidig var han en grundig forfatter og en fengende taler. Han var en talentert og disiplinert person med stor arbeidsevne. Vi står i fare for å stoppe opp ved Nansen som skaperen av norsk friluftsliv. Men sto ikke Nansen på skuldrene til generasjoner før sin tid? Og hva var det som beveget dem?

Etterhvert som vi beskjeftiger oss med attenhundretallshistorien for Norge, blir det mer og mer klart at vi må stoppe opp ved "det nasjonale gjennombruddet". Med fare for å havne i et uføre av "Skitt-i-Norge, leve Toten!", viker man lett tilbake for det nasjonale perspektivet.

Det hører imidlertid til barnelærdommen at vår første og største forfatter i den romantiske tradisjon, blomsterelskeren Henrik Wergeland, er den nasjonale helt vi forbinder med nasjonaldagen. Husker vi en eneste stor, norsk general fra attenhundretallet? Er det ikke barnetogene med de norske flagg vi tenker på? Et frivillig skyttervesen og Centralforeningen til Udbredelse af Legemsøvelser og Våbenbrug ble til for drøye hundre år siden. Javel, men det er "de små, en alen lange" som "marsjerer"!

I 1814 ble "Constitutionen" til Norges grunnlov var den tredje, frie grunnlov i vår kulturkrets. Det foregikk en nasjonal oppvåkning i landet. Fortsatt var vi under fremmed overhøyhet. Det viser seg at våkne innbyggere i den lange tarmen land, preget av fjell og kranse av fjord og hav, med klarsyn fant at det vi mest trengte ikke var våpen. Det var en felles egenart, en nasjonal identitet!

Fremveksten av norsk, nasjonal identitet

Og det er det som skjer i løpet av det attende århundre. Det lykkes å skape en forestilling om å være norsk i skyggen av de etablerte nasjonene Danmark og Sverige. Med dugnadsånd, med skippertak - og med Askeladdens slentrende snarrådighet og folkelige livsvisdom å holde seg til - markerer Norge seg i europeisk bevissthet. Ikke fordi vil alltid er så framifrå. Men fordi vi med. Askeladdens hell snubler inn i det store, kulturelle klimaskifte - den europeiske romantikken.

Det er ikke fritt for at ordet romantikk nå til dags vekker assosiasjoner som snart kan bremse en videre undersøkelse. Ordet romantikk står i motsetning til fornuft, objektivitet. Tankerne går også til sentimentalitet, føleri. Den som er romantisk er urealistisk, fordrømt, patetisk.

Ibsen minner oss om hvor nødvendig det i slike forhold er å tenke på perspektiv, verdier og metode: "Når utgangspunktet er som galest, blir resultatet tit originalest". Med Descartes mekanistiske verdensbilde og positivistiske metodeanvisninger som "utgangspunkt" for forskningen kan romantikken som kulturepoke lett bli "Kitsch". Kitsch er nettopp et begrep fra senromantikken som betegner den grunne romantikken - fortrinnsvis spekulativ kunst der opphavsmannen smurte tykt på for å tekkes et bredt publikum. Slik kommersialisering bygget på populære klisjeer, kjenner vi i dag under etiketten pop.

Betegnelsen friluftsliv fremhever at vi har med liv å gjøre. Vi har med et kulturinnslag å gjøre, og bør derfor som i annen kulturforskning, anlegge et forstående perspektiv. Med et slikt utgangspunkt i Ibsens forstand, blir romantikken som kulturstrømning forståelig som reaksjon på den naturvitenskapelig tenkemåte (sml Descartes: "L'homme est maitre et possesseur de la nature"). Romantikken skiller ikke beskrivelse fra norm. For romantikkens mennesker var ikke verden et maskineri som kunne beskrives, manipuleres og forutsies i minste detalj og i all fremtid. Verden var ikke om-verden. Den var med-verden. Den frie natur var verdifull i seg selv. Den hadde størst verdi ut fra det den var, ikke hva den kunne bli gjennom "omdisponering" og marked. Det arketyperiske, det opprinnelige, ble beundringsverdig. Ikke bare den natur som fikk være seg selv, ble forbildelig. Også den kultur som var preget av den frie natur, ble beundringsverdig. Naturnærhet, naturforbundenhet og mykhet i omgangen med den frie natur som kulturens hjem, fikk verdi.

Norge kunne lite inntrykk gjøre i det Europa som ble begeistret av den industrielle revolusjon. Men nettopp det Europa som begynte å merke prisen for de tekniske inngrepene og den ingeniørmessige tenkningen, var åpent for verdiene i en opprinnelig natur og en usivilisert befolkning! Det springende punkt var bare hvordan "norvegerne" skulle nå ut med sin egenart. Ikke bare var avstandene store, men samferdselen var også "usivilisert" og komforten helst beskjedent for en bortskjemt, europeisk overklasse.

Askeladden har løsningen. Han drar ut for "å prøve lykken". Tidens Askeladder var kunstnere. De dro ut i Europa. De prøvde seg. Og de lyktes!

Kunstnerne meisler ut norsk egenart

Den første som lyktes internasjonalt var J. C. Dahl. Hans lerret vakte oppsikt allerede fra attenhundreogtyveårene. Før tyveårene var omme, ble han til og med kalt til professorat ved Dresdenerakademiet. Professor Dahl hadde nært samarbeid med Goethe-eleven Carus og tysk, romantisk maleris fremste kunstner C.D. Friedrich. Etterhvert kom flere norske billedkunstnere til å arbeide ute i Europa. Hans Gude ble således knyttet til Dusseldorfer-akademiet som professor fra 1857. Mens Dusseldorferne la mest vekt på folkeliv, var Dresden først og fremst landskapsmalernes akademi. Slik gikk det til at

Norge ble kjent for sin storslagne natur og sitt opprinnelige folkeliv på tross av vår utkantsituasjon i Europa.

Det ble ikke med billedkunsten i "lanseringen" av norsk egenart i Europa. Ennå før Gude var blitt en etablert kunstner på Kontinentet, hadde tonekunstneren Ole Bull gjort norsk musikk kjent. Ikke bare spilte han folkelig musikk. Han var også en fargerik artist på scenen. Komponister som Kjerulf og Nordraak nådde ikke så langt ut. Til gjengjeld levendegjorde Edvard Grieg norsk musikk i det store utland mot slutten av århundredet.

Norsk diktning ble selvsagt hemmet av språkbarrierer i forhold til musikk og bildende kunst. Wergelands rike romantiske diktning forble i vår språkkrets. Som kjent lyktes det derimot for Ibsen og Bjørnson å spre grensene.

Kort sagt meislet norske kunstnere ut en norsk egenart i løpet av det attende århundre som knyttet nasjonal identitet til fri natur og naturtilknyttet kultur. Fra å være husmann under "europeerne" Danmark og Sverige, sto Norge frem som en livssterk og skapende nasjon med et land som steg frem til svimlende tinder fra grønne fjorder og bygder med de tusen hjem. Vel gikk nok "det europeiske gjennombruddet" til hode på "Det norske Selskab" i København og en og annen hjemme også, men i 1905 viste det seg at det nye selvbildet ikke førte til stormannsgalskap.

I ettertid synes det heller imponerende at norskdommen ikke antok mer groteske former. Norge snublet jo inn i ennå et fordelaktig strømdrag i den tids Europa.

Oppdagelsesferdene til sydlige egner var langt på vei avsluttet for hundre år siden. Til gjengjeld var polarforskningen i skuddet. Det knyttet seg en enorm begeistring til arktiske og antarktiske ferder. Med Grønlands-ferden i 1888 plasserte Fridtjof Nansen Norge med brask og bram sentralt i bildet i polarforskningen. Samtidig ble også verden kjent med ski til både friluftsliv og idrett. Frem-ferden gjennom Nordishavet med Nansens og Johansens skiferd mot Nordpolen vakte også svær oppsikt. Da så Roald Amundsen-ekspedisjonen nådde Sydpolen før det engelske imperium og Scott, var Norge en "stormakt" i Europas kulturelle bevissthet¹.

For "byfolket" ble friluftslivet veien til tilhørighet

Hvordan henger så friluftslivets egenart i Norge sammen med utmeislingen av norsk, nasjonal identitet? Å være norsk sto jo for å være hjemme i den slags natur som teknikken ikke hadde satt sine spor i. Det ville altså si å kjenne den frie naturs væremåte - været, lendet, sjøen - og samtidig å kunne te seg mesterlig der. Slike egenskaper hadde befolkningen ved kysten, i flatbygd og fjellbygd fått inn med "folkeskikken". For dem var dette dagliglivet, ja selve livet. Folkemusikken, husfliden, utsmykningskunsten i alle dens fasetter hentet jo også sin inspirasjon og sine uttrykksmiddel fra den frie naturen.

Anderledes var det med den spede bybefolkningen og de kondisjonerte. Arbeidsdeling, mekanisering eller skrivebordsarbeid av alle slag gjorde folk fremmede for fri natur og

¹ Fordi "gjenreisningsgenerasjonen" ikke har fått annet enn tørre pensum-beskrivelser av hendelser, har vi forsømt oss i den løpende prosessen som stadig nydanner identitet for den enkelte, for samfunnet og innen vår kulturkrets.

udugelige til å greie seg der. Adskillelsen fra natur førte ikke bare med seg et naturlig savn. Den som var fremmed for fri natur var jo også fremmed for "det norske".

Ved å åpne for en undersøkelse av det kulturelle klima hjemme og ute som norsk friluftsliv blir til i mot slutten av det attende århundre, kommer vi på sporet ikke bare etter verdier og livsanskuelse, men også etter hvem som utvikler friluftslivet og hvorfor. Det er den befolkningen som er utestengt fra natur i dagliglivet som søker det brødløse møtet med fri natur. De søker dette møtet fordi det med Rubensons ord fra 1914 "i ethvert normalt menneske er en dyp trang til at føle samhørigheten med naturen". Ja, men vi oppdager også at de, ved å søke sine "røtter, som endnu ikke har tapt sit tak i jorden" (Rubenson, *ibid*), også kvalifiserer seg som "norske". Friluftslivet vender ryggen til "civilisationen" og lutrer "byfolket" i møtet med den frie natur. De blir vaskeekte.

Friluftslivets tradisjonelle egenart trer frem

Så lenge vi ikke trenger under en ofte plump rosemaling av nasjonalromantikk, synes det kompromitterende å vise til friluftslivet som ektefødt barn av europeisk romantikk og norsk selvstendighetsstrev. Når vi så går grundigere til verks, finner vi at vi har med en europeisk kulturepoke å gjøre som er preget av helhetsfilosofi og verdsetting av opprinnelighet, av det som er ekte. Omstendighetene fører til at norsk identitet blir knyttet til naturens egenverdi og en levemåte inspirert av opprinnelig natur. Synet er at det fullkomne ligger i det opprinnelige, ikke i en lysere fremtid konkurransementalitet skulle bringe.

Vi kommer altså til at Rubensons konstatering fra 1914 holder stikk. Det er "byfolk" som utvikler friluftslivet. De henter naturkjennskap, redskap og ferdigheter fra landsens kultur, fra kyst- og innlandsbygder. De lærer av dem som "bor på landet", men det er ingen grunn til å snakke om friluftsliv når skreppeskaren Gudmund Torsen Storebingen og "bygdens unge kareflokk, dro til sæters flittig nok" (der Ingeborg holdt til - "bedre terne så du ei"...). En annen sak er at den norske landsbygda i dag er så urbanisert at den mer og mer er bosatt av "byfolk".

Vi får ikke bare klarhet i hvem som utviklet friluftslivet. Den dype romantikkens verdier er også det tradisjonelle friluftslivets verdier. Derfor er det ikke aktivitetene som står i fokus. Det er heller ikke utfordringene alene. Det er naturopplevelsen som er friluftslivets kjerne. Og opplevelsen blir til i spenningsfeltet mellom utfordring og opplevelse. For attenhetalls-romantikken er ikke naturen en mekanisme som er følelsesløs, demonterbar og beregnelig. Veien til naturforståelse er ikke observasjon, men innlevelse. Den frie natur er synlig ånd, ånden er usynlig natur - jeget er ikke ensomt/adskilt, jeget inngår i en overgripende organisk helhet.

Dette bidraget til den andre konferansen for nordisk friluftslivsforskning innenfor rammen av Nordisk Ministerråds engasjement på dette feltet begrenser seg til å undersøke friluftslivets kulturelle røtter i Norge. Det foreløpige resultat er at de spesielle omstendigheter rundt "det nasjonale gjennombruddet" for Norge gir særlig god mulighet til å finne svar på hvem som utviklet friluftslivet hos oss, hva slags karakter dette

friluftslivet hadde, hvilket paradigme og hvilke verdier som var fremherskende. Parallelt arbeid i Danmark og Sverige bekrefter en felles egenart.

Friluftslivet som markant kulturinnslag i nordisk tradisjon tilsier at bestrebelsene på tematisk avklaring fortsetter. Friluftslivet bør ut fra sine røtter, men også ut fra vår aktuelle livssituasjon etableres som et forsknings- og arbeidsfelt på friluftslivets egne premisser.

Litteratur

Askeland, J.: Norsk malerkunst - hovedlinjer gjennom 200 år. Cappelen: Oslo 1981.

Bennett, R.G.: Byrekreasjon, planlegging og forskning i Norge i Seminar om forskning vedrørende friluftsliv og rekreasjon. Miljørapport 1984: 1 Nordisk Ministerråd: 103-115.

Faarlund, N.: Vurdering av en offentlig friluftslivspolitik. FOR-UT Studie- og Debattheft nr 3, FOR-UT, Bø 1978, s 7-12.

Faarlund, N.: La naturen leve! i Folkehøgskolen 75 (1979) 5:1-3.

Faarlund, N.: Et notat om friluftstinteresser og friluftsliv i Miljøverndepartementet (red) Synspunkter på offentlig friluftslivspolitik, Rapport T-548, 1983, s 62-70.

Grøndal, C.H. og Tjomsland, N.: The Literary Masters of Norway, Tanum-Norli: Oslo 1978.

Lange, K.: Norwegian Music - a Survey. Tanum-Norli: Oslo 1982.

Nansen, F.: Friluftsliv - professor Nansens tale på Den norske Turistforeningens møte for skoleungdommen i juni 1921. 1 Den norske Turistforening (red) DNT-årboken 1922 (pp 1-2). DNT: Oslo 1922.

Rubenson, C.W.: Vor sport i Norsk Tindeklub (red) Norsk Fjellsport 1914, gjengitt i mestre fjellet 25 (1977) 25: 8-9.

Undergruppe 111 til Rådgivergruppen for en stortingsmelding om friluftsliv (red): Friluftsliv - vegledning, opplæring og informasjon, Rapport fra en arbeidsgruppe publisert som Rapport T-598 fra Miljøverndepartementet i juni 1985, s 10-21.

Miljøverndepartementet (red): Friluftsliv - en utredning fra Miljøverndepartementet (høringsdokument for en stortingsmelding om friluftslivspolitikken), Rapport T-593 av april 1985.